

ПРИЧИНИ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Осіпова М.Ю. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз причин етнонаціональних конфліктів – економічних, соціальних, територіальних, історичних, релігійних; комплексний аналіз сутності, моделей, типів, методів подолання етнонаціональних конфліктів; етапи міжетнічних конфліктів та можливості подолання міжетнічних конфліктів в контексті діалогу, толерантності, міжетнічної комунікації.

Ключові слова

МІЖЕТНІЧНИЙ КОНФЛІКТ, ПРИЧИНИ КОНФЛІКТУ, МОДЕЛІ КОНФЛІКТУ, ТИПИ КОНФЛІКТІВ, КОНЦЕПЦІЇ КОНФЛІКТІВ, МІЖЕТНІЧНА НАПРУГА, КОНФЛІКТНА СТАДІЯ

Вступ

Вчені вважають, що причини міжетнічних конфліктів слід розглядати в контексті більш загальних теорій. Майже всі психологічні концепції враховують соціальні причини міжгрупових конфліктів і причини соціальної конкуренції і ворожості, що проявляються в діях чи уявленнях. Так, в англійській літературі є різні види причин: «reason» - те, за ради чого відбувається конфліктна дія, мета дій і «cause» - те, що приводить до ворожих дій чи міжгрупової конкуренції. Як правило, психологи не сумніваються в наявності «reason» у всіх чи більшості міжгрупових конфліктів проявляються конфлікти інтересів, несумісних цілей в боротьбі за будь-які обмежені ресурси. Автор однієї з перших соціально-психологічних концепцій В.Макдугалл (1871-1938) сформував гідравлічну модель, так як агресивність не є реакцією на подразники, просто в організмі людини присутній деякий імпульс, зумовлений його природою. Гідравлічна модель психіки лежить в основі ідеї З.Фрейда про причини війн в людській історії, який вважав, що ворожість між людьми неминуча, так як конфлікт інтересів між людьми в принципі вирішується через посередництво насилля. Людина керується деструктивним потягом першочергового направлення на внутрішній світ, але потім направляється на зовнішній світ, саме тому ворожість приводить до неминучості насилля. Головна теза моделі К.Лоренца заключається в тому, що агресивна поведінка людей, що проявляється у війнах та злочинах є наслідком генетично заданої агресивності.

Мета статті

- проаналізувати сутність міжнаціональних конфліктів;
- виявити причини міжнаціональних конфліктів;
- виявити моделі та типи міжнаціональних конфліктів;
- проаналізувати умови подолання міжнаціональних конфліктів.

Обговорення проблеми

Соціологи, політологи та етнологи розглядають конфлікт виключно як реальну боротьбу між групами, так і через зіткнення несумісних інтересів. При такому розумінні конфлікт являє собою стадію крайнього загострення суперечностей, що виявляється в конфліктній поведінці, і має точну дату виникнення протиставлення. При соціологічному підході до пояснення причин конфлікту залучається аналіз взаємозв'язків соціальної стратифікації суспільства з етнічною залежністю населення. При політологічному підході одним із самих розповсюджених є трактування ролі еліт, перш за все інтелектуальних і політичних в мобілізації етнічних почуттів, міжетнічної напруги і ескалації її до рівня внутрішнього конфлікту. Частіше всього напруга існує між домінантною етнічною спільнотою і етнічною меншиною, але вона може бути як відкритою, яка виявляється у формі конфліктних дій, так і прихованою. В останньому випадку напруга виражається в соціальній конкуренції, заснованої на оціночному порівнянні своєї і чужої груп на користь власної. В ході конфлікту виростає значення двох важливих умов соціальної конкуренції:

- Члени свого етносу сприймаються як більш схожі один на одного, чим вони є на самому ділі, акцент на внутрішньо-груповій подібності приводить до деіндивідуалізації, що виявляється в почутті власної анонімності і недиференційованого відношення до окремих представників чужої групи.

- Члени інших етносів сприймаються як більш відмінні один від одного, чим вони є на самому ділі; часто культурні і навіть мовленнєві межі між етнічними спільнотами є важковловимими, але в конфліктній ситуації вони сприймаються як чіткі.

В ході етнічних конфліктів міжгрупова диференціація протікає у формі протиставлення своєї і чужої груп, більшість протиставляється меншості, християни – мусульманам, титульна нація – нетитульній. Соціальні протиріччя хоча і грають вирішальну роль серед причин конфліктних дій, але не пов'язані з ними прямо: конфліктні дії виникають, якщо протидіючі сторони усвідомлюють несумісність своїх інтересів і мають відповідну мотивацію поведінки. При цьому важливе значення має усвідомлення емоційного визрівання конфлікту. Наприклад, пережиті «історичні несправедливості» викликають бажання встановити справедливість, але це не обов'язково приводить до виникнення миттєвої реакції. В моделях природи міжетнічних конфліктів особливе місце займають поведінські концепції. Вони не відкидають значення соціально-структурних факторів, але акцентують увагу на соціально-психологічних механізмах, які стимулюють конфлікт. В рамках цих концепцій широко відома теорія фрустрації-агресії. Соціальні психологи, філософи і соціологи, вивчаючи реальні соціально-культурні і політичні ситуації, наповнюють цю теорію конкурентним змістом, виявивши в міжетнічних конфліктах феномен відносної депривації. При цьому не

просто підкреслюється загроза депривації у зв'язку з погіршенням умов життя групи, але і саме депривація розглядається як розрив між очікуваннями людей та їх можливостями. Таким чином, **під міжетнічним конфліктом в широкому смислі** слова слід розуміти будь-яку конкуренцію між етносами (чи етнічними групами) – від реального протиборства за володіння обмеженими ресурсами до конкуренції соціальної – у всіх випадках, коли у сприйнятті хоча б однієї із сторін протиборства сторона визначається з точки зору етнічної належності її членів. Етнопсихолог У. Солдатова виявила чотири стадії міжетнічної напруги:

1. Латентну.
2. Фрустраційну.
3. Конфліктну.
4. Кризову.

Як свідчить аналіз, **латентна стадія напруги** – це в цілому нормальний психологічний стан не тільки етноконтактних, але і будь-яких інших ситуацій, пов'язаних з елементами новизни і неочікуванності, яка є в будь-якому суспільстві, де є поділ на етнічні групи. В контексті міжетнічної взаємодії поєднуються як кооперативні, так і змагальні процеси, що породжує початковий етап емоційної напруги, сприяючи міжетнічній напрузі, що визначається динамікою соціально-політичних процесів. Так виявилось в СРСР, де вибуховий потенціал міжетнічної напруги відбувся в нових умовах кардинальних соціально-економічних змін в суспільстві.

Фрустраційна стадія напруги має в своїй основі настрої відчаю, гніву, роздратування, неспокою, розчарування, розповсюдження в суспільстві групових характеристик, зростання емоційного збудження, афективної поведінки, що все в цілому впливає на форми і вектори формування етнічної ідентичності. Розвиток масових процесів психічної інфляції визначає трансформацію групової етнічної самосвідомості в бік гіперідентичності. Зростання інтенсивності фрустраційної напруги пов'язано з рівнем соціальної напруги в суспільстві та її трансформацією в міжетнічну. В цілому проектування негативних емоцій на таке джерело фрустрації, як етнічна група, більш характерно для титульних етносів, особливо для тих її представників, у яких етнічна самосвідомість трансформується по типу гіперетнічності. Дослідження гіперідентичних тенденцій серед росіян в республіках РФ свідчать, що їм властиво вирішувати свої проблеми в контексті «етнічних» звинувачень, а їх емоційна напруга перероджується скоріше в астеничні і депресивні стани.

Конфліктна стадія напруги має раціональну основу, так як між протидіючими сторонами на цьому етапі виникає реальний конфлікт несумісних цілей, інтересів, цінностей і боротьба за обмежені ресурси, що визначає антагонізм між етнічними групами. Масові психози на основі

психічної інфляції породжують групову реакцію «войовничого ентузіазму» як форми соціального захисту, що передбачає активний вступ в боротьбу за соціально значущі цінності, особливо за ті, які визначаються культурною традицією. В ситуації конфлікту міжетнічна напруга стає все більш активною. Різко зростають показники етнічної солідарності і етноаффіліативні тенденції, посилення позитивних почуттів по відношенню до свого народу; посилення потреби в позитивній етнічній ідентичності і безпеці. Міжетнічним конфліктам завжди сприяють мігранти, які є головним джерелом появи в суспільстві групи осіб, яких називають невротиками-етнофобами. Вони мають занижену фрустраційну стійкість, в етноконтактних ситуаціях відрізняються неадекватністю і ірраціональністю поведінки.

Як свідчить аналіз, кризова ситуація виникає тоді, коли міжетнічні конфлікти вже неможливо врегулювати цивілізованими методами і в той же час вони потребують тимчасового вирішення. Їх головні відмінності – страх, ненависть, і насильство, які тісно пов'язують етнічні групи і стають провідними рушіями поведінки, а насильство перетворюється в головну форму контролю сторін один за одним. Тому дану форму міжетнічної напруги слід назвати як насильницьку. В кризовій ситуації психічна інфляція досягає своїх крайніх форм і по силі, і по широті охоплення, що виражається в масових тенденціях формування етнічної самосвідомості по типу радикальних форм гіперідентичності: етноізоляціонізму та національного фанатизму. Загальний рівень емоційного збудження зростає до такої міри, коли емоції стають ірраціональною основою підвищеної активності. Цей психопатологічний стан отримав назву соціальної параної, основними рисами якої є втрата зворотного зв'язку, емоції страху.

Висновки

1. Таким чином, в основі будь-якого етносу – ознаки, що відносяться до певної групи людей. Це:

- біологічні ознаки – члени певної групи об'єднуються генетичним походженням і мають певні фізичні риси;

- культурні ознаки – загальні цінності, традиції, що входять глибоко в історію;

- лінгвістичні ознаки – групи, що звертаються один до одного за допомогою певної мови;

- структурні ознаки – будують свої взаємовідносини на іншій основі, що відрізняють їх одну від іншої.

2. Як свідчить аналіз, історичні корені грають важливу роль в більшості етнічних конфліктів. Чотири типи зміни ситуації впливають на загострення етнічного почуття і власне конфлікту:

- швидкі зміни в соціально-економічному стані одних етнічних груп по відношенню до інших;

- внутрішня боротьба за лідерство в рамках етнічної групи, що здатна посилити напругу в міжетнічних відносинах;

- існування етнічної групи за кордоном (діаспори, іммігрантські етнічні спільноти);
- раптове зникнення стримуючих факторів зовнішнього середовища, що може відбутися через швидке послаблення інстинктів політичної влади.

Ймовірність етнічних конфліктів тим вище, чим нижчий рівень соціально-економічного розвитку суспільства, чим нижче рівень освіти, чим більше відмінностей між етнічними групами. Існування дійсних демократичних інститутів пом'якшує етнічні конфлікти; втрачає конфлікт гостроту, якщо присутня третя незацікавлена сторона.

3. Необхідна етнотерапія: вироблення певної довіри однієї етнічної групи чи нації до іншої; вміння перервати конфліктуєчі суперечності і перевести в русло діалогу, толерантності та терпимості один до одного; вироблення нового підходу, в якому компроміс виступає як реальна міра їх взаємопорозуміння; міжнаціональний консенсус – основний спосіб подолання етнічних конфліктів; потрібні спроби блокування міжетнічних конфліктів і подолання конфліктів на початковій стадії.

4. Слід пояснити причини етнонаціональних конфліктів: переключення національної політики в роки культу особистості, застою і перебудови, перетворення інтернаціоналізму в національний нігілізм; зміни в економічному і політичному житті країни, що привели до боротьби за владу нових лідерів; економічні труднощі; боротьба старих і нових еліт.

5. Етнонаціональний конфлікт – це вираження суперечностей між різними сторонами однієї і тієї ж суспільної потреби в національному розвитку. Тому слід виділити три типи етнонаціональних відносин – позитивні, нейтральні, негативні. Передумови етнонаціональних конфліктів зводяться до наступного: а) історичні фактори, які постійно діють в етнонаціональних відносинах; б) об'єктивні умови етнонаціональних відносин, які зводяться до територіальних, державно-правових, соціальних, політичних.

6. Безпосередніми причинами етнонаціональних відносин, що породжують конфліктні ситуації:

- соціально-економічні;
- національно-культурні та мовленнєві;
- етнодемографічна.

7. Типи етнонаціональних конфліктів: соціально-економічні; культурно-мовленнєві, територіально-статусні, сепаратистські. Механізми і шляхи подолання конфліктів: необхідність розробки наукової концепції гармонізації міжетнічних відносин; узгодження інтересів між центром і регіоном; порушення рівності між народами та етнічними групами; зростання національної свідомості і самосвідомості; вироблення державної національної політики.

8. Причини етнонаціональних конфліктів: політичні, економічні, соціальні, територіальні, національно-культурні, історичні, військові, релігійні, екологічні. Фактори виникнення: певний рівень національної самосвідомості, поява критичної маси реальних проблем і деформацій, наявність конкретних політичних сил.

9. Типи конфліктів по цілям: реалістичні і нереалістичні; по об'єму використання військової сили; мирні і немирні; по вертикалі – між центром і регіонами, між регіональними і місцевими органами влади; по горизонталі – між групами титульної і не титульної нації, мікро конфлікти на особовому рівні.

10. Методи подолання і вирішення конфліктів: ухилення; відкладення; переговори; третейський суд; примирення.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- ✓ аналіз конфліктів у Східній, Північній, Західній, Південній Європі;
- ✓ аналіз європейської моделі конфліктів;
- ✓ причини подолання конфліктів у європейській спільноті;
- ✓ аналіз імміграційних тенденцій в європейській спільноті;
- ✓ аналіз цінностей європейської культури.

Джерела

1. Платонов Ю.П. Этническая психология. – СПб.: «Речь», 2001. – 320 с. – С.180-186.
2. Солдатова У.Х. Психология межэтнической напряженности. – М.: Наука, 1998.
3. Картунов О.В. Вступ до етнополітології. – Київ: Вілбор, 1999. – 300 с.
4. Римаренко Ю.І. Національний розвій України. – К.: Наукова думка, 1995.
5. Варзар І. Політична етнополітології як наука. – К.: Вікар, 1994.
6. Картунов О., Маруховська О. Етнополітологія як наука і навчальна дисципліна // Політологічні читання. – 1994. - № 3. – с. 99-102.

Стаття надійшла 09.03.2006 р.